
Anmälningar och notiser

Helene Brembeck: *Efter Spock. Uppfostringsmönster idag*. Göteborg 1992. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige 15. (Diss.)

Vilken betydelse har klass för svenskarnas sätt att uppfostra sina barn? I ett samhälle med "otydliga klassgränser" och med "lika möjligheter för alla" är det en viktig kulturvetenskaplig uppgift att undersöka om och hur nya generationer formas olika beroende på i vilken socialgrupp de växer upp.

Helene Brembeck har doktorerat i etnologi på en avhandling om hur man fostras in i sin samhällsklass. Genom att studera hur synen på barnuppfostran skiftar hos ett urval göteborgsföräldrar från olika samhällsskikt på 1980-talet, har hon fått fram kunskap om hur

det kan gå till när arbetarbarn hålls kvar i botten av samhällshierarkin och när den övre medelklassen matchar fram sina barn till det ledande skiktet. Man förstår också hur de lägre medelklassföräldrarna genom att inpränta vissa värderingar omärkligt styr in sina barn till att överta positioner som tjänstemän i offentlig förvaltning eller inom kultur- och informationssektorn.

I sin avhandling artikulerar Brembeck de värden som de olika klasserna värnar om och som styr barnuppfostran. Det är bl.a. genom denna socialisationsprocess som klasserna reproducerar sig själva. Detta innebär dock mycket mer än att arbetarnas barn fostras till lydnad och till att acceptera sin underordnade roll, att den högre medelklassens barn får lära sig att bli ledare och att den lägre medelklassens uppfostras till att ifrågasätta. Varje klass innehar ett helt batteri av både medvetna och omedvetna idéer som styr barnens socialisation. Barnuppfostran är ett uttryck för klassbundna tankegångar hos föräldrarna. Genom sina handlingar i fostran av barnen realiserar de sin världsbild. Tankefigurer om Barnet, barnets natur och Världen, sam-

hällets natur, ingår som ett oartikulerat tankegods i föräldrarnas utsagor om uppfostran.

Helene Brembeck har ett förflutet som daghemsföreståndare och hennes avhandling är också en reflektion över en ideologi som hon tidigare har omfattat. Dagsideologins förment klasslösa, neutrala och till vetenskap och pedagogik upphöjda position demaskeras och dess förankring i den lägre medelklassen avslöjas. Samtidigt synliggörs de två andra klassernas, arbetarklassens och högre medelklassens, mer undgängömda pedagogik. Under 1970- och 1980-talen var dessa uppfostringsideologier helt överskuggade av lägre medelklassens barnuppfostringsdiskurs, som också utgjorde den offentliga diskursen. I det offentliga samtalet dominerade lägre medelklassdiskursen så totalt att man kunde förledas tro att det inte existerade någon annan. Men diskret, bidande sin tid, fasthöll den högre medelklassen sin barnuppfostringsideologi som nu på 1990-talet håller på att bli den ledande offentliga diskursen vad gäller världsbild och synen på barnen. I skymundan förde också arbetarklassen sin kamp mot Myndighetssverige för-

myndarskap och mot kommersialismens splittrande krafter.

Brembeck ger i sin bok massor av ny, spännande kunskap om klasstillhörighetens betydelse för synen på barn och barnuppfostran, men även för synen på det omgivande samhället. För egen del fick jag, som klassresenär från arbetarklassen till det akademiska mellanskiktet, många aha-upplevelser och en hel del av mina egna motstridiga känslor inför barnuppfostran och dagis fick här sin förklaring i termer av klassbaserade kulturkrockar.

Avhandlingstiteln är dock mindre lyckad. Det är nämligen inte uppfostringsmönster i allmänhet det är frågan om, utan föräldrarnas vardagsidéer om fostran som de visar sig i den muntliga diskursen, i talet om uppfostran. Själva betendet mot barnen lämnas därhän. Vidare är det inte uppfostran av i dag som behandlas utan 1980-talets och Spock hade kunnat lämnats utanför, hans tankegångar berörs nästan inte alls i boken.

Analysen av medelklassdiskursens förverkligande i daghemsinstitutionen är ett bra exempel på Helene Brembecks framgångsrika kombinerande av mikro- och makroperspektivet. Hon är här inspirerad av Foucaults tankar om hur sociala grupper på uppåtgående manifesterar sin diskurs i institutionsbygge. Till skillnad från många andra etnologiska avhandlingsförfattare lyckas Brembeck med att integrera teori och empiri genom hela framställningen. En röd tråd är idén om barnuppfostran som

en ständigt pågående konstruktion och studien handlar därför inte bara om barnens socialisation utan även om de vuxnas. Föräldrarna funderar fram och tillbaka och bearbetar motsägelsefull information för att komma fram till en barnuppfostran som fungerar just för dem. I den muntliga diskursen bearbetar föräldrarna sin historia, sina nutidsliv, sina framtidsförväntningar och i denna process initieras förändringar i barnuppfostringsmönster.

Helene Brembeck menar att förändringarna i barnuppfostringsidéerna sker i växelspelet mellan föräldrarnas tidigare erfarenheter och det som sker i omgivningen. Frågan är dock om Karel Kosiks praxisteori hade behövts för att framhålla detta perspektiv på barnuppfostran. Kosik definierar praxis som den dialektiska process som sker inom individerna när deras erfarenheter och omgivningens villkor möts. Detta praxisbegrepp är problematiskt att applicera på en undersökning som endast avser diskursen, eftersom det inbegriper så mycket mer. På sidan 5 finns det dessutom en olycklig formulering där det verkar som om författaren menar att praxis försiggår endast i diskursen och inte alls på den omedvetna, oreflekterade nivå som bl.a. kommer till uttryck i betendet: "praxis är det som försiggår i diskursen".

En analytisk avhandling

Förutom inledningskapitlet, som är ostrukturerat, opedagogiskt och svårtillgängligt, är detta en välskriven avhandling.

Kapitlen om de olika sociala gruppernas uppfostringsidéer har stundtals rent skönlitterära kvalitéer. Dessa tre kapitel börjar vart och ett med en presentation av typiska livsförlopp för mannen och kvinnan i de olika sociala grupperna. Därefter presenteras teman och tankefigurer. Ett särskilt kapitel tar upp hur den lägre medelklassens vardagsdiskurs blir dagisideologi. I slutet av boken finns en utmärkt sammanfattning.

Källmaterialet består av intervjuer med trettio personer från tre olika bostadsområden i Göteborg: ett arbetarklassområde, ett högre medelklassområde och ett lägre medelklassområde. Informanterna är födda mellan 1941 och 1958 och är föräldrar till mellanstadiebarn.

I analysen av intervjuerna har författaren bakat ihop intervjuerna till en enda beskrivning. Summerande beskrivningar är inte de lättaste att genomföra. De har en viss tendens att ge ett utslätat och intetsägande intryck. Helene Brembecks beskrivning av de olika klassernas uppfostringsidéer är dock inte tråkig en enda minut, detta på grund av att den är analytisk rätt igenom (utom på en punkt som jag ska återkomma till). Endast den empiri som är nödvändig för analysen refereras.

Författaren drar ut konsekvenserna av sina resonemang och lämnar oss inte undrande med lösa trådar. Det är ju annars inte ovanligt för oss etnologer att vi snor in oss i vardagslivets alltför konkreta härvor. Till slut törs vi inte säga

rakt ut vad vi egentligen anar om mönstren, eftersom det känns alltför djärvt att påstå något generellt om strukturen med alla dessa individuella avvikelser i källmaterialet.

Arbetarklass

Arbetarkvinnorna upplevde det som självklart att de skulle vara hemma med barnen och de talar med förakt om de föräldrar som slänger in sina barn på dagis så fort som de kan. Efter ett par år började de arbeta igen, men bara några timmar om dagen och med barnen hos sin mamma, en väninna, granne eller någon annan bekant. Huvudsaken är att man inte lämnar bort sina barn till främmande människor.

Synen på barnen är att de är färdiga personligheter på en gång de föds. Föräldrarna ska lägga sig i deras utveckling så lite som möjligt. "Pedagogiska" metoder är man skeptiska till. Varför ska man krångla till saker när man mycket väl kan klara av det med vanligt sunt bondförnuft? Om man stressar barnen kan det få negativa konsekvenser längre fram. Det viktigaste är att man låter barnen "få vara sig själva".

Efter småbarnsåren vidtar det egentliga föstrandet. Barnen måste lära sig att uppföra sig och att lyssna på de vuxna. Det är beteendet som korrigeras, deras inre är inte utsatt för disciplinering. Barnen är i grunden goda varelser, men de är fulla av energi som måste tyglas för att de inte ska bli för vildvuxna. De ska bli goda kamrater mot varandra och de

ska ha ett hövligt, trevligt uppträdande gentemot de vuxna. Barnen får lära sig att de varken är bättre eller sämre än någon annan.

Arbetarklassens uppfostran är inriktad på att få barnen att passa in i kollektivet. Men den är även utformad med tanke på klassens underordnade position i samhället. "Det är lika bra att de lär sig lyda, det måste de ändå förr eller senare."

Centrala problem för föräldrarna är att få barnen att lyda och att fungera som föräldrar i en alltmer hotande omvärld. Myndighetssverige och kommersialismen hotar att förstöra arbetarklassens egna värderingar. Myndighetssverige med sina pekpinnar arbetar sig allt längre in i familjerna, ställer familjerna under förmyndarskap. Komersialismen inplanterar habegär med föräldrar som alltid jobbar och barn som är ensamma som följd.

Högre medelklass

Föräldrarna i den högre medelklassen ser på barnen som i grunden olika. Därför är det viktigt att redan i spädbarnsåldern stimulera dem för att de ska utvecklas optimalt. Vidare är barnet inte endast en god varelse. Om det inte styrs in på sunda banor kan lättja och slapphet ta överhanden i dess personlighetsutveckling.

Världen är en hierarkisk stege och en djungel, där endast de starkaste överlever. Fostran går därför ut på att de egna barnen ska höra till överlevarna. Uppfostran ska ske inom familjen. Man är negativ gentemot pedagogmaffians

och Socialstyrelsens pekpinnar, man anser sig fullt kapabel att själva fostra sina barn. Familjen sluter sig kring barnen i gemensamma, planerade aktiviteter, familjemiddagar med etikettsregler och konversation, umgänge med familjens vänner med inskolning i de rätta kretsarna och det rätta uppförandet. Barnen fostras till att visa respekt för vuxna och att vara ledargestalter i kompisgänget.

Aktivitet ses som ett motgift mot destruktiva krafter kommande både inifrån och utifrån. Tidigt får barnen börja pröva på olika fritidssysselsättningar, för att hitta något som just de är bra på. Barnens självförtroende måste uppmuntras. Genom att försöka sig på att övervinna lämpliga hinder får de lära sig att inte ge upp och aldrig försjunka i depressivitet eller självömkan. Barnen får beröm om de gör något som föräldrarna upplever som positivt. Barnen ska lära sig ta ansvar för sitt beteende själva och känna dåligt samvete om de inte gör det rätta. Föräldrarnas värderingar internaliseras. Självkontroll är viktigt, varken barn eller föräldrar tillåts brusa upp inför varandra. Målet är att ha full kontroll över tillvaron.

Lägre medelklass

Barnet blir, enligt de lägre medelklassföräldrarna, människa först i interaktionen med mamma och pappa. Föräldrarna bär alltså ansvaret för dess utveckling till en harmonisk människa och de första åren är grundläggande. Ondskan, som arbetarklassen förlägger ute i världen och högre medelklass-

Föräldrars attityder till dagis varierar beroende på klass. Dagisideologin är framför allt den lägre medelklassens uppfostringsdiskurs, hävdar Helene Brembeck. Illustration ur Helene Brembeck, Efter Spock, 1992.

föräldrarna i barnet, finns enligt lägre medelklassens uppfattning i föräldrarna själva. Om föräldrarna är goda mot barnen, blir världen god.

Världen är full av sensuella och intellektuella upplevelser. Fostran går för det första ut på att ge barnet nog med kärlek och respekt för att de ska få en grundtrygghet. För det andra innebär den att introducera barnet i denna underbara värld. Det problematiska i fostran lig-

ger i att kombinera hos barnet en lyhördhet inför andra med att vara trogen sina egna känslor. Målsättningen är att barnen ska bli individer i kollektiva, icke karriär-inriktade sammanhang.

*Vardagsdiskurs
blir institutionsdiskurs*

Helene Brembeck beskriver den fria fostrans framväxt, som sker samtidigt med framväxten av den lägre medelklassen. Hi-

storiskt har denna klass varit nära förbunden med borgarklassen, men alltmer tagit avstånd från den. Detta kommer fram ideologiskt i barnuppfostringsideologin som ett avståndstagande gentemot det borgerliga samhället med dess karriärtänkande. Men den lägre medelklassen har också skapat sin egen diskurs, en diskurs där den sociala individualisten framträder, en människa som inte är inriktad på konkurrens,

men som ändå går sina egna vägar.

Brembeck visar genom uppbyggnaden av daghemsinstitutionen lägre medelklassideologins segertåg, dess vetenskapliga legitimering och institutionalisering. Ända sedan trettio-talet har representanter för gruppen artikulert diskursen och givit den en vetenskaplig utformning. Anledningen till att den lägre medelklassgruppens diskurs har fått en sådan slagkraft är att denna grupp har kommit att genomtränga de yrken och institutioner som riktar sig mot barns fostran.

Dagisideologin, som den t.ex. framgår av 1960- och 1970-talens dialogpedagogik, är inriktad på relationen mellan pedagog och barn. Denna relation förklaras i socialpsykologiska termer. Världen utanför denna relation är utestängd, t.ex. allt som handlar om klass-samhället och dess konsekvenser. Att dagisideologin är en klassideologi kommer till uttryck i olika social gruppers inställning till dagis. Medan lägre medelklassföräldrarna ser dagis som en nödvändighet för barnens sociala utveckling är den övre medelklassen ytterst skeptisk, de vill inte att deras barn ska bli gruppvaror. Arbetarföräldrarna är direkt fientligt inställda. De upplever dagis som ett hot, både mot deras värderingar och mot familjens sammanhållning.

Klassperspektiv eller genusperspektiv eller båda?

Brembeck har valt att studera diskursen, inte beteendet. Detta skapar vissa problem. En

del omedvetna föreställningar är svåra att hitta i diskursen, medan de kommer till synes i beteendet eller i föräldrarnas förhållningssätt till barnen. Det är främst när det gäller frågan om flickors och pojkars skilda uppfostran som man upplever det som en brist att inte studien omfattar det faktiska beteendet. De olika könen socialisation är svår att komma åt med hjälp av enbart diskursanalys. Brembeck uppger att föräldrarna inte säger sig ha behandlat flickorna annorlunda än pojkarna, men när hon pressar dem erkänner de att flickorna nog fått hjälpa till mera därhemma. Det finns en medvetenhet om genus i denna avhandling, men indirekt och outtalat. Författaren beskriver hur i alla tre sociala grupperna flickor uppfostras annorlunda än pojkar, men hon drar inga slutsatser av det.

Om Helene Brembeck också hade studerat föräldrarnas beteende hade hon tvingats behandla genus som en kategori jämställd med klass. Socialisationsforskare med genusperspektiv från olika ämnen har visat att det finns något som förenar flickors uppfostran i olika sociala grupper. Oavsett klasstillhörighet fostras flickorna till relativ underordning och reproduktivt arbete. Författaren pekar själv på möjligheten av att analysera barnuppfostran utifrån genusperspektivet, men slår fast att hon valt klass som den viktigaste kategorin, det som i första hand bestämmer karaktären på uppfostringsdiskursen. Jag menar att det ena goda inte behöver utesluta det

andra. Likaväl som man kan kritisera de socialisationsstudier utifrån genusperspektiv som inte inbegriper klasstillhörighetens betydelse, kan man se det som en brist att studera uppfostran utifrån klassperspektiv och bortse från genus. Man kan lägga tyngdpunkten på den ena kategorin eller den andra, men båda måste ingå. Att säga att man valt klass i stället för genus är att definiera genusperspektivet som en slags söndagskategori.

Genusperspektivet blir då något som tillhör en speciell slags forskning och som andra inte behöver befatta sig med. Jag vill i stället förespråka ett mer vardagligt, självklart användande av genusperspektivet, en komplettering till de tre etnologiska dimensionerna tid, rum och social miljö. Även om man i en studie väljer att betona en speciell dimension måste det finnas en medvetenhet om de andra dimensionerna.

En annan problematik som också kommer sig av en bristande genusmedvetenhet är detta att författaren har valt att inte skilja på mammornas och pappornas utsagor. Helene Brembeck vill se barnuppfostran som ett enhetligt familjeprosjekt. I slutet av boken skriver hon att denna enhet kan vara skenbar, för om man gick vidare och skrapade på ytan skulle man kunna få fram det kvinnliga respektive manliga förhållningssättet till barnuppfostran. För mig är denna avhandling så uppenbart en mammornas bok. För det första är informanterna till övervä-

gande del kvinnor: trettioen kvinnor och nio män. Detta måste få konsekvenser för materialet, men det diskuteras aldrig. Det kommer till synes i typfallsbeskrivningarna där männen behandlas på ett betydligt torftigare sätt än kvinnorna. Arbetarkvinnan får t.ex. fyra sidor mot arbetarklassmannens enda. Den lägre medelklassmannen är väl den som träder fram tydligast, men ändå inte lika tydligt som kvinnan. Vad det i övrigt har för konsekvenser för analysen av barnuppfostringsdiskursen får vi aldrig veta. Det omtalas hur arbetarklasskvinnan i stort sett är allenarådande vad det gäller barnens uppfostran, hur den högre medelklassmannen är den frånvarande fadern och hur den lägre medelklassmannen till största delen lämnar över ansvaret till kvinnan efter barnets födelse. De vitt skilda roller som kvinnan och mannen har i föräldraskapet borde rimligen medföra skillnader i attityder och förhållningssätt till barnen och till samhället.

I beskrivningen av relationen mellan arbetarklassens kvinnor och män kan spåras en osäkerhet i tolkningen som också har sitt ursprung i Helene Brembecks inställning till makt och kön. Det sker en viss glidning i analysen, när hon kommer in på anledningen till skilsmässor. Man får inte riktigt klart för sig vad som är huvudanledningen till att kvinnorna har velat skilja sig, kvinnors maktlöshet eller maktfullkomlighet? Skilsmässorna förklaras till en början med kvinnornas

missnöje med den bristande jämlikheten i relationen och slutar med att kvinnorna velat skilja sig på grund av att mannen är för svag. Dessa motsägelsefulla bevekelsegrunder är i och för sig helt troliga och mycket intressanta som fenomen, men författaren lämnar oss här i sticket med idel frågetecken.

Brister i reflexivitet

Helene Brembeck redogör på ett klart och tydligt sätt för hur hon har arbetat med intervju-materialet och man kan lätt följa arbetsprocessen boken igenom. Hon beskriver hur hon först har gjort en livsstilsanalys. Utifrån denna har hon därefter behandlat diskurserna. De innehåller för det första en tematisering utifrån de värden föräldrarna själva framhäver som väsentliga eller svåra att uppnå, därefter tolkas de omedvetna tankefigurerna.

Hon reflekterar också i inledningskapitlet över sin egen roll i interaktionen med informanterna. Intervjuerna hade karaktären av fria samtal där författaren deltog aktivt i utbytet av föräldraerfarenheter. Brembeck beskriver hur bra kontakt hon fick med föräldrar från sin egen socialgrupp och det främlingskap hon kände i samtalen med framför allt arbetarföräldrarna och menar att detta säkert har gett utslag i intervjuresultatet. Det finns alltså en ansats till reflexivitet, till medvetenhet om den egna rollen i mötet med informanterna.

Vad jag saknar är en mer utförlig diskussion om reflexi-

vit i själva huvudtexten, eftersom resultatet av intervjuerna så tydligt hänger ihop med de varierande relationer författaren har haft med informanterna. Detta gäller framför allt avsnitten om de typiska livsloppen i de olika klasserna. I de lägre medelklasskvinnornas berättelser beskrivs övergångarna både till vuxenrollen och till modersrollen som problematisk. Detta kontrasteras gentemot främst arbetarklasskvinnornas, men även de högre medelklasskvinnornas berättelser, där övergångarna till de olika rollerna verkar ha gått mycket smidigare. När det gäller arbetarklasskvinnan har kvinnokollektivets betydelse, där mamman står som den främsta förebilden, varit central för socialisationen in i de nya rollerna. Även om kontrasten var stor mellan ungfläckårens Barbie- och Ken-inspirerade drömmar om att bli flygvärldinna eller om ett lyxigt hemmafruliv med villa, swimmingpool och shoppingbil och deras tillvaro som småbarnsmor i förorten med mannen vid bandet på Volvo, verkar de inte ha haft svårt att inrätta sig till livet som maka och mor.

På ett sätt kan man förstå att just de lägre medelklasskvinnorna berättar om konflikter och problem. Dessa kvinnor är ofta klassresenärer, de ska bryta sig nya banor utan kvinnliga förebilder. Dessutom är ett av den lägre medelklassgruppens kännetecken att den uttrycker sig i psykologiska termer av problem och frustration. Men även att ge upp drömmar måste innebära en viss frustration,

tycker man. Jag kan inte låta bli att fundera över om inte författarens kontakt med de olika informantgrupperna har haft en viss inverkan i det här fallet. Det är ju först när man kommer riktigt nära som det problematiska kommer fram.

Även de högre medelklasskvinnornas förmenta nöjdhet med sin situation som komplementär partner i äktenskapskontraktet är något som kan ifrågasättas. Somliga kvinnor uttrycker en viss leda vid tillvaron, uppges det, men det är den enda sprickan i fasaden. Dessutom har, till skillnad från de andra sociala grupperna, inga frångående kvinnor från högre medelklassgruppen intervjuats och det är ju dessa kvinnor som är de som har misslyckats med att uppfylla kontraktet.

Jag menar inte att det är möjligt att få exakt lika bra kontakt med alla slags informanter, men man kan t.ex. i texten diskutera de olika faktorer som har haft inverkan, man kan ifrågasätta sitt eget resultat. Texten bör genomsyras av medvetenhet om mötet mellan forskaren och informanten. Det som har hänt i intervju-situationen måste få konsekvenser för tolkningen.

I de ovan nämnda exemplen har distansen till informanterna utgjort problemet. Men även bristande distans innebär svårigheter, nämligen när det gäller Helene Brembeck's förhållande till sina arbetarklassinformanters utsagor om barndomsuppväxten i de gamla arbetarkvarteren. Nu ställes i dessa berättelser mot ett idealiserat

förflutet på barndomens solbelysta gårdar där alla brydde sig om varandra och omvärlden inte var så kall och anonym som i dag. Ibland vet man inte när informanternas utsagor slutar och författarens röst och tolkning tar vid. "Men att vara arbetarklassföräldrar i dag är långt ifrån oproblematiskt, för det goda samhället blir alltmer av en långsamt förbleknande vision." (s. 52) Har "det goda samhället" någonsin varit något annat? "I stället för den identitet kollektivet gav får man nu en stor del av sin identitet via prylar." (s. 55) Är det Helene Brembeck eller informanterna som talar?

Om det är författaren som påstår att det förr fanns gemenskap och trygghet för barnen i arbetarkvarteren, skulle hon ha hänvisat till någon undersökning som påvisar detta. Nu framstår det som om författaren lutar sig mot en för-givet-tagen kunskap om livet i de gamla arbetarkvarteren. Det finns ju t.ex. barndomsminnen uttryckta i skönlitterär form, som Moa Martinsons Mia-trilogi från Norrköpings arbetarkvarter och Tove Ditlevsens från Köpenhamns hyreskaser, som visar mer av kollektivets nackdelar, med skvaller, jantelag, missunnsamhet och intolerans mot de avvikande. Kanske ingår berättelsen om det goda livet förr endast som komponent i arbetarklassföräldrarnas konstruktion av sin berättelse om nutiden. Man framhäver splittringen i nuet mot en fond av gemenskap och solidaritet i dåtiden.

"Många minns sin barn-

doms gårdsgång och vet av egen erfarenhet att kollektiv lek fostrar till solidaritet och hänsynstagande. Dessa fostrande egenskaper hos leken är inte minst viktiga. I idrottsutövandet förstärks de. Här finns inte bara kamratgruppen som fostrare, utan också den goda ledaren som ofta delar föräldrarnas värderingar." (s. 40) Inte heller här kan man ta informanternas utsagor för givna. Är det inte så att kollektiv lek kan innebära både solidaritet och uteslutning, ibland rentav mobbning, både hänsynstagande och översitteri och att idrott kan innebära både gemenskap och utslagning av de svagare? "Den goda ledaren" — vad är det?

Fruktbar avhandling

Min kritik har handlat om avsaknad av genusperspektiv och bristande reflexivitet. Det finns ansatser till bådaderna i avhandlingen, men inte tillräckligt.

Slutintycket blir ändå att denna avhandling utgör ett bra exempel på klassperspektivets fruktbarhet vad gäller studiet av uppfostringsmönster. Helene Brembeck har lyckats med två svåra ting: för det första att kombinera mikro och makro på ett övertygande sätt, för det andra att utföra en summerande och ytterst generaliserande beskrivning med en sådan analytisk täthet att den blir spännande. Avhandlingen kommer genom sin infallsrikedom säkert att inspirera till fortsatt forskning om barnuppfostringsmönster.

Marianne Liliequist

Lena Gerholm och Tomas Gerholm: *Doktorshatten. En studie av forskarutbildningen inom sex discipliner vid Stockholms universitet*. Stockholm: Carlsson bokförlag, 1992.

För åtminstone några år sedan existerade en livsstil som kallades att doktorera. Den utövades oftast inom humanistiska ämnen och brukade upprätthållas av de s.k. doktoranderna under nästan ett decennium; ibland resulterade den i en doktorsexamen, men det var inte säkert. Forskarutbildning är den officiella benämningen på samma verksamhet och det begreppet introducerades i svenskt universitetsliv i samband med 1955 års universitetsutredning. Därigenom tycks det vara fastslaget att man kan bli forskare genom att utbilda sig. Detta var ingen självklarhet ens vid mitten av femtiotalet. Mer än en humanist ansåg att det borde vara personlig läggning, självverksamhet, begäring och entusiasm, som avgjorde om någon blev en bra forskare. Historiskt sett har tanken att man kan bli forskare

genom att lära sig vissa metoder och tekniker sin förankring i en naturvetenskapligt-positivistisk tanketradition. Idén om forskning som självverksamhet kan å sin sida förbindas med en hermeneutisk eller idealistisk tankevärld.

Denna verksamhet — att doktorera eller bedriva forskarutbildning — har nu studerats ur ett etnografiskt perspektiv. Det är etnologen Lena Gerholm och antropologen Tomas Gerholm som i boken *Doktorshatten* (Carlsson bokförlag, 1992) observerat och analyserat forskarutbildningens kultur inom sex olika discipliner vid Stockholms universitet: etnologi, filosofi, företagsekonomi, litteraturvetenskap, psykologi och socialantropologi. Resultatet har blivit mycket mer än en bok om forskarutbildning. Det är här en bok om den svenska akademiska kulturen i vid bemärkelse.

Boken börjar med en inledning som bl.a. innehåller en diskussion av teoretiska och metodiska utgångspunkter. Författarna började sin studie med förhoppningen att kunna frilägga den "tysta kunskapen" inom disciplinerna, men hamnade snart i det för etnologer och antropologer mer hemtama kulturbegreppet. Efter en snabb genomgång av de olika ämnenas lokalteter, historia och forskningsprofil börjar så själva studien av disciplinernas, seminariernas och doktorandernas kulturer.

Alla akademiska discipliner behöver naturligtvis rättfärdiga sin existens. Det kan göras på många sätt. Ett akademiskt

ämne kan söka legitimitet och identitet på i princip tre olika sätt, menar författarna. Man kan hävda att ämnet har monopol på att studera en viss aspekt av verkligheten eller att det har tillgång till den "vetenskapliga metoden". Det går också att stärka identiteten genom att anse sig ha förverkligat de ideal som är vetenskapens och därigenom skaffa sig en stark position i den akademiska världen. Slutligen kan en disciplin också söka bekräftelse i det allmänna medvetandets uppfattning om dess relevans. Nu kan man väl säga att de flesta vetenskaper söker legitimitet från alla dessa källor. I den bästa av alla världar, skriver Tomas och Lena Gerholm, har varje disciplin gjort sig förtjänt av en god portion självförtroende genom såväl sitt kunskapsmonopol, sin ställning i det akademiska samhället och i gemene mans uppfattning.

När man läser *Doktorshatten* framstår det som om akademiska ämnen skapar och söker en identitet på ett liknande sätt som individer, etniska grupper eller subkulturer. Vissa har stort självförtroende, medan andra har klara identitetsproblem. Filosofi och psykologi visar upp ett starkt självmedvetande. Litteraturvetenskapen är också ganska morsk. Men det är inte ur själva vetenskapen — dess metoder och självklara forskningsobjekt — som litteraturvetarna hämtat sin "egocentricitet", utan ur det faktum att de är en del av tidsandan: "Jag läser kultursidan alltså existerar jag."

Företagsekonomi, socialan-

tropologi och etnologi tycks däremot befinna sig i ett permanent identitetsarbete. Här brottas man med frågor om disciplinens gränser, besittningsrätt till vissa metoder och inmutningen av forskningsfält. Men även om identiteten kan kännas hotad inom dessa tre vetenskaper, varierar ändå den självbild som Tomas och Lena Gerholm möter under sina fältstudier. När t.ex. företagskonomer trampar in på främmande marker sker det utan större respekt för andra egendomar. Internt kanske man frågar sig om man "gått för långt", men vanligtvis ignoreras gränsöverskridandets problematik.

Antropologerna verkar ständigt vara sysselsatta med att diskutera vad de egentligen håller på med. Vad innebär det antropologiska perspektivet? Vad är vårt ämnes *raison d'être* i förhållande till sociologi eller etnologi? Nu när de "primitiva folken" är en del av världskulturen och antropologen vänder "hemåt", undrar han/hon vad som är så märkvärdigt med "fältarbetet".

Etnologerna har haft en stark ställning i det allmänna medvetandet, som folklivsforskare och den materiella kulturens systematiker. Den positionen har säkerligen bibehållits och kanske förstärkts nu när ämnets spjutspetsar ägnar sig åt allmänna "kulturella perspektiv". Jonas Frykman brukar kunna förklara för TV-tittarna varför den svenske mannen hade velourbyxor på 1970-talet, kostym på 1980-talet och skäggstubb på 1990-talet, eller hur det nu var. (Det hade visst

något med minskad makt och sänkt självförtroende att göra, skriver den skeptiske idéhistorikern och markerar sin distans till etnologens verklighetstolkning för att stärka sin egen identitet.)

En intressant aspekt på ämnens självbild förmedlas genom forskarnas, lärarnas och doktorandernas uppfattningar om gränsen mellan vetenskap och vardag. Arbetet på vissa institutioner uppfattas som "vanliga jobb". Inom företagsekonomi- och psykologiinstitutionerna delar man mycket skarpt upp sitt liv i arbetstid och fritid. Man ägnar sig åt hobbies och diskuterar skönlitteratur, musik och teater utanför jobbet. Litteraturvetare däremot rör sig in i en vardag som "ekar av den egna verksamheten". Något liknande gäller också för etnologer och antropologer. Konstigt vore det väl annars, förresten, de är ju experter på "vardag".

Skillnader i attityder till förhållandet vetenskap—vardag hänger bl.a. samman med graden av specialisering inom olika ämnen. Att ägna sig åt forskning och utbildning inom högskolan har i många fall blivit ett yrke vilket som helst. Det är inte självklart att man också är intellektuell, dvs. engagerar sig i och reflekterar över tillvaron i bredare bemärkelse på sin "fritid". Nu är det förstås inte bara graden av specialisering som avgör detta. Vi vet att nästan allt erkännande i vetenskapens värld grundas på det som kallas forskning, dvs. i praktiken på det som uppförs (publiceras) på en från vardagen

avskild scen. Att alltför ofta uppträda på andra estrader kan vara demeriterande i denna värld.

Hur formas då doktorandernas kultur? De som bedriver forskarutbildning påverkas naturligtvis också av den gemensamma kulturen inom den egna disciplinen och inte minst av de olika seminariekulturer som ryms i den akademiska världen. Även en doktorand måste föröka sitt kulturella kapital. Doktoranden tvingas övertyga sina etablerade kolleger om att det egna arbetet har relevans för disciplinen i fråga. Prestigen kan också bygga på stöd hos en mindre grupp av likar som gemensamt söker etablera sig i t.ex. seminarierummet. Det gäller dock för doktoranden att undvika en hel del väl maskerade fallgropar och framför allt inte framstå som alltför briljant. Statsvetaren Bo Rothstein har formulerat doktorandens strategi i detta avseende på realpolitisk prosa (*Tvärnsnitt* 1992:4). "Ligg lågt — tänk på att du befinner dig i ett hierarkiskt system. Om du har några nya idéer, behåll dem för dig själv. Lansera framför allt inte några påfund som kan störa den inarbetade hackordningen och glöm ordet kreativitet. Ditt motto bör vara — nya tankar är farliga tankar."

För forskarstuderande som vill förstå vad det innebär "att doktorera" och kanske överskrida de pragmatiska, men ack så tråkiga, råd som Bo Rothstein levererar är Doktorshatten en bra början. Över huvud taget kan boken läsas av alla som är intresserade av veten-

skaplig kultur och naturligtvis av alla oss som vill problematisera det egna ämnets identitet och gränser. Visserligen finns

det likartade och större utländska studier av t.ex. Tony Bercher och Pierre Bourdieu — som också inspirerat Tomas

och Lena Gerholm — men de analyserar trots allt andra akademiska livsformer än den svenska.

Kjell Jonsson

Stöd utgivningen av
KULTURELLA PERSPEKTIV

Prenumerera!

150 kronor för fyra nummer 1993

Postgiro 65 33 59 — 0